

Arqueologia

Vilauba: història i balanç d'un projecte arqueològic singular

Pere Castanyer, Joaquim Tremoleda i Marta Pi

L'any 1932, les obres de construcció d'una carretera per comunicar Banyoles amb Pujarnol serviren per localitzar les restes d'una antiga vil·la romana que es batejà amb el nom de *Vilauba*, procedent d'un antic topònim llatí, *uilla Alba*, referit a un mas proper que ja al segle X s'ocupava dels terrenys circumdants. La descoberta de nombroses estructures i la troballa d'alguns objectes arqueològics no fou, però, suficient per modificar el traçat del camí i, en conseqüència, per evitar la destrucció parcial i la posterior divisió del jaciment.

Malgrat que la seva existència era, doncs, coneguda ja d'abans, calgué esperar al mes d'agost de 1978 per començar a desenterrar-ne les primeres evidències.

Fotografia presa l'any 1932 amb motiu de la construcció de la carretera que mena a Pujarnol i que va permetre la localització de diverses estructures de la vil·la romana de Vilauba.

La construcció d'una carretera entre Banyoles i Pujarnol va permetre localitzar les restes d'una vil·la romana, però el traçat del camí no es va modificar

Probablement, ben pocs imaginaven llavors que els treballs de recerca arqueològica continuarien fins avui, i menys encara que, a poc a poc, aquest jaciment esdevindria un referent obligat dins els estudis del món rural d'època romana. Així mateix, la continuïtat i l'avanç de la investigació, que obtingué ràpidament la implicació decidida de diverses institucions locals, fou determinant per emprendre, més endavant, la museïtzació definitiva d'aquest conjunt arqueològic fins a convertir-lo en una de les antenes principals del Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles.

Les claus que han fet possible recerir i consolidar aquest projecte de recerca arqueològica són diverses. D'una banda, hi ha hagut elements favorables de caràcter general, conseqüència inevitable de l'evolució que han experimentat les excavacions arqueològiques al llarg d'aquests anys, i de l'altra, uns factors de caire particular, lligats als principis i objectius que impulsaren la iniciativa i sense els quals hauria estat impossible que aquesta arribés a bon port. En aquest treball ens proposem, doncs, fer un repàs dels principals elements que defineixen el jaciment i també d'aquells que fan referència a la seva recuperació patrimonial, tot advertint que, malauradament, l'exemple de Vilauba ha estat i és encara avui força singular.

La recerca arqueològica

La intervenció de l'any 1978, que s'emmarcava dins un programa impulsat pel Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles destinat a elaborar una carta arqueològica sobre el poblament antic de la comarca, constitueix el punt de partida d'aquest projecte de recerca que, de forma ininterrompuda, ha continuat fins avui.

Vista aèria general de la vil·la romana de Vilauba. S'hi aprecia com la carretera divideix els sectors del Camp Alt i del Camp Baix del jaciment.

Els principals mèrits d'aquella actuació inicial foren que va posar de manifest les enormes possibilitats que tenia el jaciment i que va servir de base per planificar una intervenció més decidida, la qual va tenir lloc entre els anys 1979 i 1983 i va disposar de la col·laboració d'un equip integrat per diverses universitats britàniques. Aquesta particularitat, a més del profitós intercanvi de coneixements professionals, va permetre incrementar notablement els mitjans materials i humans i va conferir també un major ressò al projecte.

De bon començament, l'adopció d'un nou sistema de registre arqueològic basat en l'excavació en extensió –l'anomenada *open area*– i en l'estudi i interpretació de la seqüència estratigràfica –mitjançant el popularment conegut com «mètode Harris»– va permetre aplicar a Vilauba una metodologia d'una eficàcia a bastament provada ja a Europa i llavors encara totalment desconeguda a casa nostra. En el camp de la praxi arqueològica, la precoç aplicació d'aquest mètode de

registre de l'excavació, que amb els anys es va fer extensiva a la totalitat de jaciments d'època antiga, es pot considerar com una autèntica novetat i revolució.

En aquesta primera etapa, la influència anglosaxona, llavors molt més avesada a planejar actuacions d'aquesta mena, es va fer notar igualment en d'altres aspectes que han condicionat des del principi el projecte arqueològic. Al nostre entendre, va ser destacable la voluntat d'inserir els resultats de les excavacions de Vilauba dins d'un marc microgeogràfic més ampli, cenyit territorialment a bona part de l'actual comarca del Pla de l'Estany. A la pràctica, aquest afany per conèixer millor el territori es va materialitzar en la realització de dues campanyes de prospecció encaminades, primer, a conèixer la vall on se situava la vil·la i, més endavant, a confeccionar una carta més detallada dels jaciments d'època romana de la comarca.

El balanç científic d'aquests anys inicials va estar marcat per l'intent

Conjunt de figures de bronze que es veneraven en el larari de Vilauba i que representen diverses divinitats (Lar, Fortuna i Mercuri). Van ser trobades sota les runes procedents de l'enderroc de l'edifici que es va produir a final del segle III dC.

d'establir una primera sistematització de la seqüència evolutiva general de la vil·la a partir, sobretot, de l'excavació de les fases superiors i també més modernes de la vil·la, i el descobriment de diverses estructures que corresponen a una instal·lació agrícola vinculada molt probablement a la producció d'oli. La dilatada ocupació del jaciment, que es traduïa en una complexa superposició d'edificacions, permetia reconstruir la història del món rural dels segles II-I aC fins al segle VII dC. La publicació d'un primer treball monogràfic, l'any 1988, mostrava l'estat del coneixement en aquell moment i tancava, simbòlicament, aquesta etapa inicial de la recerca arqueològica.

La fi de la col·laboració catalano-britànica va representar també un canvi en les línies d'actuació principals del projecte, que se centraren a partir d'aquell moment en l'exploració de nous sectors i, sobretot, en l'excavació en extensió de les fases més antigues de la vil·la, parcialment soterrades per les restes dels períodes més moderns descobertes en les campanyes anteriors. Els espectaculars resultats aconseguits en l'excavació d'un important sector de la vil·la destruït a les acaballes del segle III dC per un incendi sobtat, que va permetre recuperar la major part dels objectes i estris que formaven part de la cultura material dels seus habitants, impulsaren encara més la continuació de la recerca arqueològica.

Amb posterioritat a l'any 1990 i pràcticament fins a la fi d'aquesta dècada, els treballs realitzats es poden considerar una conseqüència dels objectius científics traçats els anys anteriors. L'àrea d'excavació anà creixent successivament vers el sud, amb el propòsit de descobrir la totalitat de les edificacions que configuraven les diferents etapes del jaciment, les quals, a poc a poc, anaven quedant més ben definides.

Durant aquest període es va mantenir la vocació territorial que havia caracteritzat l'etapa inicial del projecte, de manera que els treballs d'excavació de Vilauba es compaginaven, sempre que era possible, amb campanyes de prospecció del territori. La voluntat d'aprofundir en el coneixement d'alguns dels jaciments de la comarca localitzats es va concretar, finalment, en la creació d'un progra-

Pot amb monedes que es guardava al rebost de la vil·la.

D'ençà de l'any 2000, el projecte ha avançat cap a la recuperació patrimonial del jaciment i la seva museïtzació definitiva

En el marc del mateix projecte arqueològic de Vilauba, des de l'any 1999 s'excava la bòbila romana d'Ermedàs, a Cornellà del Terri.

ma de recerca específic amb l'objectiu genèric centrat en l'estudi de la dinàmica del poblament d'època romana a la comarca del Pla de l'Estany, i en la realització d'excavacions arqueològiques puntuals que s'integraven dins el mateix projecte de Vilauba. Destacarem, per la seva importància i espectacularitat, els treballs iniciats l'any 1999 a la bòbila romana d'Ermedàs (Cornellà del Terri), que encara continuen avui i que l'han convertit en un dels jaciments emblemàtics de la recerca a la comarca. En aquest cas, l'aplicació de noves tècniques de prospecció, com la geofísica o el georadar, complementaren els treballs de la prospecció arqueològica tradicional i foren determinants per poder planificar les tasques d'excavació posteriors.

Després de quasi vint anys de recerca, la necessitat d'actualitzar el discurs de Vilauba es va materialitzar en l'edició d'una segona monografia que, a més d'analitzar de manera

exhaustiva l'evolució del jaciment, pretenia contextualitzar els resultats dins un marc territorial més ampli.

D'ençà de l'any 2000, el projecte de Vilauba ha estat marcat per una major incidència en els aspectes vin-

culats a la recuperació patrimonial del jaciment. La investigació arqueològica, que ha continuat a un ritme inferior, ha permès destapar completament el nucli residencial de la vil·la durant l'etapa altimperial i enllaçar aquestes restes amb les estructures descobertes l'any 1978 a l'altre costat de la carretera, que havien estat identificades com a termes i que, ara ho sabem, en origen estaven unides físicament amb aquest cos principal de l'habitatge.

La finalització dels treballs de museïtzació del jaciment permetrà afrontar a partir d'ara nous reptes científics, amb el propòsit de completar definitivament les excavacions de Vilauba. La recent aprovació d'un conveni de col·laboració entre les institucions copropietàries (ajuntaments de Banyoles, Camós i Porqueres i Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles) i la Diputació de Girona suposarà l'impuls definitiu per al projecte, en la mesura que proporcionarà els recursos necessaris per culminar aquesta última etapa de la investigació.

Aspecte del dia de la presentació de la museïtzació del jaciment, amb la incorporació de diversos plafons explicatius que faciliten la comprensió de les restes excavades.

La recuperació patrimonial de Vilauba

Tal com acabem de veure en l'apartat anterior, el desenvolupament progressiu del projecte de Vilauba ha permès anar exhumant un conjunt de restes arqueològiques que calia protegir, mantenir i, més endavant, també difondre. Probablement, un dels majors encerts en la història de la recuperació patrimonial de Vilauba fou la ràpida adquisició, l'any 1982, per part de diverses institucions locals, dels terrenys on es trobava la vil·la. La titularitat pública del jaciment (en copropietat entre les entitats abans esmentades) fou cabdal per assegurar no només la continuïtat de la recerca arqueològica sinó també per fer rendibles, socialment, els esforços i recursos que aquesta comportava.

Una vegada resolta la qüestió de la propietat, calia garantir la preservació de les restes de la vil·la que de mica en mica s'anaven descobrint. La complexitat estructural del jaciment, amb una superposició d'edificacions notables i amb una sedimentació de més de dos metres de potència, com també la incidència dels factors naturals, comportaren ben aviat els primers problemes de manteniment i conservació. Durant els anys inicials, les limitacions pressupostàries del projecte aconsellaren centrar els esforços en les obres de protecció exterior del jaciment i en les mínimes actuacions de conservació imprescindibles per evitar la degradació de les estructures.

Amb el pas dels anys, però, l'augment continuat de l'àrea descoberta obligà a plantejar actuacions de caràcter més general i, per tant, a començar a definir els criteris relatius a la conservació i presentació futura de les estructures, en funció de la seva naturalesa i característiques. Lle-

La visita itinerària pels principals àmbits d'aquest assentament rural disposa d'informacions puntuals que expliquen la seva funció

vat de petites intervencions puntuals, les primeres tasques de consolidació i restauració de les estructures no van començar fins a final dels anys 80, i se centraren sobretot a adequar les restes de la vil·la descobertes els anys de col·laboració catalanoanglesa.

A la dècada dels 90, l'excavació del pati central de la vil·la i de les diferents edificacions que el delimitaven va permetre plantejar, per primera vegada, actuacions de major envergadura. A més a més dels treballs de consolidació i restauració, es va considerar també la possibilitat d'obrir alguns sectors del jaciment al públic. L'execució pràctica d'aquest projecte d'adequació fou possible mercès a les ajudes concedides per part dels programes de formació de l'INEM i del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Aquesta millora de la presentació del jaciment féu possible endegar el ser-

vei de visites de grups que, a través del Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles, entrà en funcionament el curs 1995-1996.

L'impuls definitiu a la museïtzació del jaciment ha tingut lloc, però, durant els darrers anys, en què els treballs de consolidació i restauració han estat prioritaris, fet que ha permès deixar el jaciment en unes condicions òptimes i que fan molt més entenedora i comprensible la seva visita. A banda de les aportacions econòmiques de les institucions copropietàries del jaciment, bàsiques i constants, hem pogut disposar també de subvencions de la Diputació de Girona i de la Direcció General de Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya.

Els treballs de museïtzació s'han completat amb la instal·lació de diversos plafons explicatius, uns de caràcter general i altres de senyalitza-

El balanç científic de Vilauba es pot concretar en la redacció d'una tesi doctoral, tres tesines, tres publicacions monogràfiques i trenta-cinc articles específics

ció més puntual, que són un element de suport al servei de visites que es gestiona a través del Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles. Els fons per a la senyalització del jaciment provenen de les institucions copropietàries i de la Fundació Caixa Catalunya, que des de fa uns anys participa en l'aplicació de determinats projectes de difusió del jaciment.

Les tasques de recuperació i d'adequació de la vil·la per a la seva visita han anat acompanyades d'altres actuacions encaminades a la seva difusió. Esmentarem, dins aquest breu repàs i per l'èxit assolit, la producció i realització de l'exposició «Vilauba, 12 anys de recerca arqueològica», presentada l'any 1990, que mostrava l'estat de la investigació fins a aquell moment i que, més tard, serví de base per articular una part del discurs de l'expo-

sició permanent del Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles. Així mateix, pel que fa a les publicacions de caràcter més divulgatiu, recordarem l'edició d'un dossier didàctic per a les escoles, d'un tríptic de presentació general i, la més recent, d'un llibre-guia adreçat i concebut per al públic general.

A manera de balanç

El camí que han seguit les excavacions de Vilauba al llarg de tots aquests anys, gairebé trenta, reflecteix en bona part les vicissituds que han seguit també moltes altres excavacions arqueològiques avui dites «programades» i que no han tingut, de forma permanent, el suport de grans institucions públiques. Probablement, però, l'element diferenciador en relació amb aquestes és que Vilau-

ba s'ha sabut adaptar millor als canvis (legislació, subvencions, etc.) que, de mica en mica, han provocat la desaparició gairebé total d'aquests tipus de projectes.

El balanç científic de Vilauba, que es pot concretar en la redacció de tres tesines, una tesi doctoral, tres publicacions monogràfiques (1988, 1999 i 2007) i trenta-cinc articles específics publicats en revistes locals, nacionals i estrangeres, és un aval suficient per justificar la rendibilitat dels esforços esmerçats fins ara, més encara si comparem aquest bagatge amb el d'altres grans projectes o amb el cost econòmic elevadíssim que tenen també determinades «excavacions d'urgència» que, malauradament, queden en l'anonimat més absolut. Finalment, caldria destacar i valorar justament el paper que han tingut les excavacions de Vilauba —i per extensió també altres excavacions programades—, on han participat activament més de 500 estudiants d'arqueologia que, al llarg de les diverses campanyes, han pogut conèixer i avançar en l'aprenentatge de la pràctica arqueològica, completament indispensable en la seva formació acadèmica.

L'augment progressiu del coneixement arqueològic com a conseqüència d'un projecte científic sòlid ha permès endegar, tal com ja hem vist, també l'adequació i museïtzació del jaciment i, per tant, fer arribar aquest discurs a un públic més general, igualment interessat en la descoberta del nostre ric patrimoni arqueològic. Probablement, aquesta voluntat i la tossuderia per aconseguir fer recerca, conservar i difondre Vilauba fan que aquest sigui un projecte, dissortadament, singular.

La conservació de les restes ha estat important per tal de poder mostrar de forma amena l'estructura i les diverses fases de la vil·la.

Pere Castanyer, Joaquim Tremoleda
i Marta Pi són arqueòlegs.